

МУЗИКА ЯК СОЦІАЛЬНО–КУЛЬТУРНИЙ ФЕНОМЕН В КОНТЕКСТІ ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ

Слов'янський державний педагогічний університет

*Стаття присвячена соціально-філософському аналізу музики як соціокультурного феномену в контексті інформаційного простору.***Вступ**

Інформаційна складова цивілізаційного процесу розвитку сучасного суспільства по-новому поставила проблеми усвідомлення музики, її соціально-культурної ролі. Еволюція музики, сьогоденний стан розвитку соціуму, рівень наукового пізнання місця музики в сучасній інформаційній культурі дозволяють перейти від аналізу (розглядання окремих чинників та аспектів, формування вузьких теорій) проблеми до теоретичного синтезу на основі нових уявлень про соціокультурне буття музики.

Вивчення глибинних прошарків духовного життя суспільства передбачає необхідність дослідження музики у нерозривній єдності з іншими явищами суспільного буття, насамперед – інформаційними процесами. У музиці проявляється і зберігається соціально-економічна і політико-правова організація суспільства, світосприймання і світобачення народу, його ідеали, ціннісні орієнтації, світоглядні позиції тобто весь комунікативний спектр. Мистецтво музики поєднує епохи, які різні у часовому і просторовому вимірах. Це базова засада, що дає можливість комплексно сприймати навколишню дійсність, оцінювати її, діяти в ній відповідно до прийнятих у суспільстві соціальних норм, зразків поведінки, де відображаються національні особливості та загальнолюдські цінності.

Аналіз досліджень і публікацій

Пошуки специфічного змісту музики як одного з конструктивів духовної культури суспільства, здійснюються представниками різних галузей науки – філософами, музикознавцями, істориками, культурологами, етнографами та іншими категоріями вчених, що сприяло появі різних теоретичних концепцій, розширенню уявлень. Заслужують на увагу теоретичні положення з проблеми музики як предмету логіки О. Лосева [1; 2; 3], як світу людини В. Суханцевої [4; 5], музики як символічно-звукової квінтесенції культурно даної всезагальності О. Рябіної [6], як узагальнення світоглядного змісту С. Уланової [7; 8], музичного естетизму О. Капічіної [9; 10; 11].

Як показало дослідження, більше уваги вченими приділяється загальним аспектам музики, а також українському національному менталітету і майже зовсім не досліджуються складові компоненти даного соціокультурного феномену, які інтегрують у собі найхарактерніші особливості культури певної епохи, народу, нації, окремої соціальної групи. Крім того, музика потребує не тільки спеціального музично-теоретичного вивчення, але, в першу чергу, соціально-філософського осмислення і узагальнення, що озброїть дослідників інших галузей науки методологічними засадами і дасть

можливість простежити глибинні взаємозв'язки з іншими соціальними явищами. Отже, недостатнє дослідження проблеми саме у соціально-філософському аспекті та її соціальна значущість в контексті інформаційного простору зумовили вибір поставленої проблеми.

Мета і задачі

Метою статті є соціально-філософський аналіз музики як соціокультурного феномену в контексті інформаційного простору. Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити завдання: виявити соціальну зумовленість музики; охарактеризувати світоглядні детермінанти; обґрунтувати інтегруючі функції музики в контексті інформаційного простору. **Об'єкт** дослідження – музика як соціальне явище. **Предмет** дослідження – музика як соціокультурний феномен.

В процесі роботи над статтею використано системно-структурний метод, який дав можливість проаналізувати музику через взаємозв'язки з іншими структурними компонентами більш широкої системи – соціуму, в якому відображаються найсуттєвіші риси загальної культури народу, нації, соціальної групи, окремого індивіда; порівняльно-історичний та історико-філософський методи сприяли розкриттю сутності музики у взаємозв'язку з духовним життям не тільки різних національностей, але й різних історичних епох.

Розділ I. Соціальна зумовленість музики

В усі періоди людської культури багато уваги приділялося визначенню ролі музики у суспільних процесах і, навпаки, впливу соціальних чинників на музичну творчість. Особливо активно осмислювалася дана проблема в тих країнах і в ті періоди, для яких характерним була найбільш активна участь музики у суспільному житті, наприклад, Стародавня Греція, Італія в епоху Відродження, Західна Європа XVII і XIX століть, періоди розвитку масової музики у світовому масштабі тощо. Мислителі Стародавньої Греції, Стародавньої Індії, Стародавнього Китаю прагнули осмислити соціальні функції музики і особливості її суспільного сприймання, особливо акцентуючи при цьому на здатності музики впливати на психіку людини. У їх міркуваннях щодо магічної, лікувальної, виховної функції музики особливий інтерес мають думки про роль музики в управлінні державою, в організації суспільного життя, у формуванні необхідних суспільству моральних якостей. Поряд з такими конкретними спостереженнями мали місце і перші спроби теоретичної розробки проблеми музики, з'ясування її соціальної зумовленості. Такі спроби властиві філософським системам Платона, Аристотеля, Демокрита. Отже, вже стародавні філософи на

основі теоретичних узагальнень практичного музичного досвіду висловлювали думку щодо соціальної зумовленості музики.

Дана властивість чітко простежується в усі періоди суспільного розвитку: Середньовіччя викликало бурхливий розвиток духовної, релігійної музики; епоха Відродження – різноманітні музичні жанри світського спрямування; період зародження і розвитку капіталістичних відносин і зростання міст – виникнення міського романсу, романтичних напрямків; період революційних зрушень у суспільстві сприяв появі революційних мотивів у музиці; ХХ століття стало епохою розвитку так званої «масової музики». Ці зміни відображалися у музичній свідомості народу, нації, соціальної групи, а зміни у музичній свідомості, у свою чергу, викликали відповідно і зміни у формах побутування музики як виду мистецтва – популярною стає домашня форма музикування, придворні капели, камерні концерти, виникають музичні, оперні театри, посилюється увага дослідників до народної пісні; під впливом сучасних особливостей суспільного розвитку популярними стали музичні шоу. Усе це підтверджує соціальну зумовленість музики, яка по-різному проявлялася в конкретні історичні періоди суспільного розвитку. Теоретичне осмислення взаємодії, взаємозалежності соціального чинника і музики знайшло відображення у філософських, музикознавчих творах багатьох філософів, соціологів, психологів, композиторів, музикантів-виконавців, музикознавців. Цій проблематиці присвячуються спеціальні дослідження, появляються нові терміни і поняття, які відображають зазначені процеси, зокрема, «музичний побут», «музичне життя», «музична мова», «музичний естетизм».

Було б перебільшенням стверджувати, що у працях зарубіжних (І. Шейбе, Д. Аламбер, Е. Гофман, М. Вебер, Г. Кречмар) та вітчизняних (Б. Асаф'єв, П. Чайковський, П. Сокальський, Б. Яворський) діячів культури і мистецтва відображена, сформована і концептуально викладена система соціально-музичних взаємозв'язків. Це є окремі думки, спостереження, узагальнення, пов'язані з проблемами розвитку музичної культури. Однак, вони становлять значний інтерес для дослідження музики як соціального феномену в інформаційному просторі, її соціальної зумовленості, взаємодії індивідуальності композитора і соціального середовища, залежності музично-звукових систем від зміни соціальних умов, зміни рівня музичного сприймання від зміни характеру соціального середовища. Значний інтерес у визначеному плані мають думки, висловлені вітчизняними дослідниками щодо взаємозв'язку музичної інтонації з соціальними умовами життя суспільства. Музична інтонація розглядалася як одна з форм суспільної свідомості, яка виробляється певним народом, класом, соціальною групою. Дослідники зазначають, що життя музики в суспільстві залежить від побутових умов, від рівня виробництва, потреб у мистецтві та інших соціальних чинників (Б. Яворський).

Проблема соціальної зумовленості музики у 20-ті роки ХХ століття досліджувалася соціологією, однак дана наука у радянській імперії засуджувалась і ототожнювалася з буржуазною «лженаукою», з якою велася жорстока боротьба. З огляду на ці причини закономірності соціальної зумовленості музики не були в полі зору вчених. Разом з тим, всупереч таких умов у вітчизняній науці того часу появляється низка філософських досліджень, у яких простежується взаємовплив соціальних умов буття людини і музичного сприймання, музичного смаку, соціальних функцій музики. Друга половина ХХ століття позначається значними зрушеннями у розвитку масового музичного мистецтва, що, з однієї сторони, не могло не проявитися на залученні до музичної культури широких верств населення, появі таких термінів як «масова музика», «легка музика», а з другої – на музичній свідомості, в якій проявилися об'єктивні закономірності, одна з яких – відповідність музики соціальним і художнім запитам даної епохи.

Розділ II. Світоглядні детермінанти музики

Думки про властивості, які сучасна наука відносить до музики як соціального явища, мали місце у працях філософів, починаючи від давніх часів. Однак особлива увага цій проблемі була приділена французькими вченими, які відносили себе до школи “Анналів” – Л. Февра, М. Блока, Ж. Дюбі та інших, які розглядали дане явище у контексті загальної характеристики умов буття людини. В українській суспільній науці характер народу, його “дух”, національні особливості культури, в тому числі музичної, були в центрі уваги таких українських мислителів як Д. Антонович, О. Бочковський, Г. Ващенко, М. Костомаров, В. Липинський, О. Потебня, І. Франко, Д. Чижевський та інших. У сучасній соціально-філософській думці дана проблема у тій чи іншій мірі розкривається в дослідженнях І. Бичка, А. Бичко, С. Кримського, В. Табачковського, В. Шинкарука та інших.

Останнім часом у соціальній філософії активізувався підхід до дослідження музики через співвідношення, взаємозв'язок логічного та емоційного. Дослідники даного напрямку (А. Філатова, С. Алексєєв та ін.) стверджують, що з часів Просвітництва у різних формах проявляється прагнення при розгляді музики відмежуватися від ототожнення свідомості з мисленням, розглядати весь спектр її елементів. На думку вчених, музична свідомість індивіда й суспільства є результатом особистісних устремлень, продуктом соціально-історичного розвитку, історії емоційно-вольової сфери, ціннісної і мотиваційної систем, що закріплюються у стилях мислення, проявляються у ідеалах, соціальних нормах. Саме цим пояснюється той факт, що музична свідомість визначається конкретними соціальними умовами, закономірностями музичної системи.

В основі сучасних досліджень музичної свідомості – ідеї загальної універсальної методології пізнання, розроблені Кантом, Фіхте, Шеллінгом, сутність яких полягає у здатності кожного дослідника оволодіти загально

філософською культурою мислення, в умінні зрозуміти протилежності і їх розв'язання та використовувати конкретні методи пізнання при вивченні конкретних явищ і предметів. Соціальна філософія переосмислює призначення використаних іншими науками категорій, уточнює сутність і природу позначуваних ними феноменів, співвідносить їх з дійсністю, відзначаючи при цьому провідну роль діяльності, а при розгляді музичної свідомості – музичної діяльності (створення музичного твору, виконання і сприймання).

Принципове значення для наукового відтворення історичних типів музичної свідомості має з'ясування взаємозв'язків її з типом культури, властиві для того чи іншого періоду функціонування суспільства взагалі, конкретної нації, народу, соціальної групи, зокрема. Культура нами розуміється як спосіб буття людини у світі, як всеохоплююча реалізація усіх людських можливостей у процесі творчої практичної і духовної діяльності, в наслідок якої змінюються соціальні і матеріальні умови, збагачується і урізноманітнюється духовна культура, формується новий тип світосприймання, світобачення, а, зрештою, і новий тип цивілізації. Відповідно змінюються особливості музики, набуваючи властивостей, характерних для типу культури, типу цивілізації, у зв'язку з чим свідомість народу кожної епохи являє собою зразок ідеального «вписування» особистості у соціальний універсум культури. Діяльність при цьому розуміється як спосіб утвердження людини в оточуючому світі, як одна з детермінант формування музичної свідомості. Утвердження людини в навколишньому світі може здійснюватися у декількох напрямках, зокрема, якщо людина сприймає феноменальну різноманітність навколишнього світу і своє чуттєве буття як цінність, якщо у процесі взаємодії із світом вона стверджує себе як істоту чуттєву, то формується гедоністичний принцип світосприймання; якщо ж істинним у собі і у світі, а також спосіб утвердження себе у ньому вона вважає лише заперечення тілесно-почуттєвого, то це вираження аскетичного світогляду людини (суспільства, нації, соціальної групи тощо). Ці та інші світоглядні принципи детермінують не тільки загальну свідомість народу, окремої особистості, але й музичну свідомість.

При аналізі типів музичної свідомості простежується два основних аспекти – діахронічний і синхронний. Діахронічний передбачає показ історичного шляху свідомості, тих змін, які відбуваються при цьому. Однак суспільство і його культура являють собою єдине ціле і потребують аналізу всієї свідомості як цілісної системи, що може забезпечити синхронний підхід до вивчення усіх компонентів даної системи. Це дає можливість розглядати відмінність одного типу свідомості від іншого не як послідовну зміну одного іншим, а як хронологічне і загальнокультурне їх співіснування в змісті існуючих культурних форм. Тип свідомості епохи, таким чином, зберігаючи свій сенс, являє собою монолітний пласт, який включає в себе сукупність більш часткових утворень. Так пояснюється хронологічно одночасні і різні за своїм змістом культурно-історичні типи свідомості на рівні

значних регіональних спільнот – Європа, Азія, Захід, Схід.

Розділ III. Інтегруюча сутність музики та музичної свідомості

Як соціокультурний феномен, музика відображає і поєднує у собі не лише ті зміни, які відбуваються у музичній практиці певної епохи, народу, у тій соціальній ролі, яку відіграє музика у житті, але й ті якісні зміни, що з'являються у інших сферах життєдіяльності людини, являють собою складові компоненти загальної культури. Так, на музику впливає християнство, яке у тісному взаємозв'язку з трансцендентним світоглядом важливу роль відіграє у формуванні естетичної свідомості, ідеології мистецтва. Релігія поєднує у собі співвіднесені з сутністю і цінністю мистецтва уявлення про навколишній світ, місце людини в ньому.

У музиці та породжуваною нею музичній свідомості інтегрувався нерівномірний процес зародження буржуазного суспільства і становлення третього стану. Буржуазія, яка концентрувалася у містах Італії, Франції, Англії, інших країн світу сприяла розвитку міської музичної культури, що супроводжувалося відродженням публічності музичного життя і взаємозв'язку між різними видами культури. Новий погляд на мистецтво, в тому числі і музичне, сприяв утвердженню нового світогляду, в основі якого – реабілітація радощів життя і автономія людської особистості. Процес буржуазного розвитку, як відомо, характеризувався суперечливістю, кризовими явищами, які властиві були й для мистецтва, що вплинуло на нерівномірність формування музичної свідомості Ренесансу. Високого тріумфу досягає в цей час оперне мистецтво, в чому свою роль відіграли нові музичні потреби нового суспільного класу – буржуазії. В міру зародження капіталістичних відносин, змінюється суспільна функція музичного мистецтва, яке, подібно до інших видів мистецтва, стає звичайним товаром. Для характеристики особливостей різних типів музичної свідомості у західній Європі використовуються теоретичні узагальнення Гете, який при аналізі музичного мистецтва того часу виходив із реалій складності історичного процесу, що також є вираженням інтегруючої функції німецької музики та музичної свідомості періоду бароко.

Музика та музична свідомість XVIII століття інтегрувала у собі традиції теорії класицизму, з однієї сторони, та прогресивні наслідки існування абсолютної монархії – з другої. Той факт, що королівський абсолютизм, завдячуючи централізації господарської діяльності, до певної міри сприяв зміцненню буржуазії, сприятливо вплинув і на придворне мистецтво, яке характеризувалося низкою прогресивних естетичних принципів. Однак, абсолютна монархія розвивалася на засадах класового компромісу, який проявився у суперечливості естетичного мислення епохи, зокрема, у мистецтві чітко простежувалося прагнення примирення буржуазного і аристократичного естетичних смаків, що проявлялося у реалізмі Дідро, Руссо та інших

представників нового напрямку філософії та мистецтва, в тому числі і музичному, яке перекреслювалося вимогами придворно-аристократичних потреб, для яких властивою була чітка регламентація естетичних смаків і поглядів. Суперечливість естетики даної епохи відобразилася в музиці, яка поєднувала у собі музичну естетику класицизму і нову методику раціоналізації мелодії і гармонії, а також зміст і принципи формоутворення музики з принципом наслідування природі, її закономірностям, адже нове світосприймання і світовідчуття вимагали єдності істини, добра і краси. Тому музика даного періоду інтегрувала у собі новий зміст буржуазного світу, який поступово звільнявся від релігійних норм. Нова музика епохи Просвітництва базувалася на нових ідеалах мелодії, які були наповнені ясною пісенністю, ніжністю, народною простотою, тобто новою формою відносин мистецтва і його споживача, композитора і слухача (прикладом філософського осмислення є естетиці Гегеля).

Періоду капіталістичного розвитку властивою була комерціалізація мистецтва музики, різноманітність філософських напрямків і течій, що викликало різноплановість і багатогранність даного соціокультурного феномену.

Висновки

В статті здійснена спроба соціально-філософського аналізу проблеми музики як соціокультурного феномену в контексті інформаційного суспільства. Так, музика являє собою складну, високо впорядковану динамічну систему, здатну до активного регулювання своїх внутрішніх процесів у відповідності з навколишнім світом, соціальним середовищем, суспільним устроєм, що сприяє не тільки їх відображенню, але і їх перетворенню силою художнього впливу. Принципово важливим є те, що музика виникає, формується і розвивається у процесі музично-історичної практики і в цьому плані є продуктом еволюції музичної діяльності, яка, у свою чергу, протікає в межах естетичної свідомості, що розвивається як одна з форм суспільної свідомості, і в міру ускладнення її структури, диференціації суспільного життя, ускладнюється і диференціюється естетична свідомість. Усе це викликає відповідні зміни у змісті і характері музичної свідомості, яка виступає виразником національних особливостей, національної культури, національної самосвідомості народу, нації, соціальної групи, індивіда у різні історичні епохи.

Будучи суспільним явищем, музика зумовлюється, передусім, особливостями соціальних умов життя суспільства, швидко реагує на зміни у соціальному житті: змінюється соціальна структура суспільства, його устрій, суспільні відносини, система цінностей, форми і жанри мистецтва, їх зміст, ставлення людини до мистецтва і одночасно формуються нові риси музичної свідомості. Саме в силу таких

особливостей музика певного народу, нації, соціальної групи як компонент загальної системи – соціуму, дає уявлення не тільки про духовне життя, але й про устрій суспільства, його соціальну структуру, ціннісні орієнтації тощо.

Крім об'єктивних і суб'єктивних чинників, під впливом яких формується музика та музична свідомість, особливу детермінуючу функцію відіграють світоглядні та ідеологічні принципи, які не тільки визначають загальну спрямованість мистецтва, в тому числі й музичного, але і його зміст, соціальну значущість, жанровість, засоби художньої виразності тощо. Однією з важливих особливостей музики є її інтегруюча сутність – здатність поєднувати у собі найбільш суттєві риси культури певного народу, нації, соціальної групи і трансформувати їх на кожному новому витку історичного розвитку відповідно до нових світоглядних та ідеологічних засад. В цілому можна відзначити, що дослідження музики як соціокультурного феномену в контексті інформаційних процесів суспільства, нації, соціальної групи дає можливість визначити картину духовного і матеріального життя у будь-яку епоху і сприяти гармонізації буття сучасного українського суспільства.

Список літератури

1. Лосев А. Ф. Методологическое введение / А. Ф. Лосев // Вопросы философии № 9, 1999. – С. 76-99.
2. Лосев А. Ф. Мировоззрение Скрябина / А. Ф. Лосев // Форма – Стиль – Выражение. [Сост. А. А. Тахо-Годи : Общ. ред. А. А. Тахо-Годи и И. И. Маханькова]. – М. : Мысль, 1995. – С. 733-780.
3. Лосев А. Ф. Музыка как предмет логики / А. Ф. Лосев // Из ранних произведений. – М. : Правда, 1990. – С. 195-392.
4. Суханцева В. К. Категория времени в музыкальной культуре / В. К. Суханцева. – Киев, 1990. – С. 53.
5. Суханцева В. К. Музыка как мир человека (от идеи Вселенной к философии музыки) / В. В. Суханцева. – К. : Факт, 2000. – 176 с.
6. Рябініна О. В. Музична подія як естетичний феномен : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. філос. наук спец. 09.00.08 / Олена Володимирівна Рябініна ; Східноукраїнський національний університет ім. В. Даля. – Луганськ, 2005. – 36 с.
7. Уланова С. І. Українська традиційна культура : історична доля та сучасні трансформації фольклорних традицій / С. І. Уланова // Актуальні проблеми історії, теорії та практики художньої культури. – Зб. наук. пр. – Вип. XX. – К. : Міленіум, 2008. – С. 98-103.
8. Уланова С. І. Повернення в культурний простір : нотатки з стратегії виховання особистості / С. І. Уланова // Культура і сучасність. Альманах. № 1. – К. : Міленіум, 2008. – С. 5-10.
9. Капичіна О. О. Музичний естезис в контексті концепції діалогу культур : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філос. наук спец. 09.00.08 / Олена Олексіївна Капичіна. Східноукраїнський національний університет ім. В. Даля. – Луганськ, 2003. – 16 с.
10. Капичіна Е. А. Музыка как поле эстетико-культурного общения / Е. А. Капичина // Філософські дослідження. Зб. наук. пр. Східноукраїнського ун-ту ім. В. Даля. – Вип. 3. – Луганськ, 2002. – С. 218-226.
11. Капичіна Е. А. Проблема понимания в контексте эстетико-герменевтического анализа / Е. А. Капичина // Філософські дослідження. Зб. наук. пр. Східноукраїнського ун-ту ім. В. Даля. – Вип. 4. – Луганськ, 2003. – С. 203-212.

Статья посвящена социально-философскому анализу музыки как социально культурного феномена в контексте информационного пространства.

N. Voronova

MUSIC AS THE SOCIAL AND CULTURES PHENOMENON IN THE CONTEXT OF INFORMATION SPACE

Research is dedicated to social philosophy analysis of music as social cultural phenomenon in the context of information space.